

Doc. PhDr. Marta Valihorová, PhD., Katedra psychológie, Pedagogická fakulta Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Doc. PhDr. Eva Gajdošová, PhD., Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Školská psychológia ako veda je u nás i v zahraničí vo veľkej miere reprezentovaná predovšetkým prostredníctvom funkcie školského psychológa, ktorý školám poskytuje psychologické služby. V Európe i v USA od 60-ych rokov možno hovoriť o 4 formách psychologických služieb (E. Gajdošová, 1998).

1. typ: Školský psychológ pracuje na jednej škole, je súčasťou tímu spolupracovníkov, (spolu so sociálnym pracovníkom, výchovným poradcom), pričom realizuje primárnu prevenciu, podieľa sa na zlepšení sociálnej atmosféry, zabezpečuje duševné zdravie, spolupracuje pri skvalitňovaní výchovno-vzdelávacieho procesu. Starostlivosť o žiakov s problémami učenia a správania je pre neho sekundárna.

2. typ: Školský psychológ je koordinátorom práce školy a psychologických poradenských centier. Podieľa sa na koordinácii prevencie, poradenských aktivít, konzultuje, realizuje výskum. Podieľa sa tiež na priamych reedukačných intervenciách, robí diagnostiku a psychoterapiu.

3. typ: Školský psychológ je pracovníkom pedagogicko-poradenských centier, kde je v tíme poradenský psychológ, klinický psychológ, lekár, psychiater a pod.

4. typ: Školský psychológ má ťažisko vlastnej práce pri integrácii handicapovaných do normálnych škôl.

Optimálne je, ak školský psychológ pracuje priamo na škole a poskytuje jej potrebné psychologické služby, prípadne je zamestnaný na rôzne pomenovanom psychologickom stredisku. Z naznačeného vyplýva, že sa sústreďuje najmä na prevenciu, intervenciu, konzultáciu a terapiu. Všetky psychologické služby škole by mali byť orientované na zlepšenie podmienok edukácie, na emocionálny a sociálny vývin žiakov, ako aj na zefektívnenie procesu výchovy a vzdelávania psychologickými prostriedkami.

Pre ilustráciu uvádzame obsahovú náplň práce školského psychológa vo vybraných štátoch Európy, Kanady a USA.

Francúzsko

Školský psychológ pracuje na všetkých druhoch a typoch škôl, od materských škôl až po univerzity. Pracuje so všetkými deťmi, teda nielen s tými, ktoré potrebujú špeciálnu starostlivosť. Spolupracuje s učiteľmi, rodičmi a ostatnými pedagogickými pracovníkmi, ktorí vstupujú do pedagogického procesu. Ako uvádza E. Gajdošová (1998), na škole plní tieto ciele:

- rozvíja osobnosť žiakov a podporuje najmä ich sociálne učenie,
- pracuje so žiakmi s problémami v učení a správani,
- pomáha pri integrácii handicapovaných žiakov,
- organizuje a realizuje ďalšie vzdelávanie učiteľov, sociálnych pracovníkov a pracovníkov

administratívneho aparátu na škole.

V minulosti sa školskí psychológovia vo Francúzsku pripravovali z radov učiteľov prostredníctvom doplnkového štúdia školskej psychológie. Od roku 1985 školský psychológ musí absolvovať 5-ročné vysokoškolské štúdium v odbore psychológia a v 6. ročníku pracuje ako pomocník skúseného školského psychológa na škole a vypracováva diplomovú prácu. V súčasnosti pracuje vo Francúzsku viac ako 3000 školských psychológov, všetci pracujú na materských a základných školách. Na stredných školách už pracujú len výchovní poradcovia.

Švédsko

Vo Švédsku pracuje školský psychológ na 3 úrovniach:

- je pracovníkom školskej správy a zúčastňuje sa na riadení škôl,
- je pracovníkom školy a pracuje v tíme pri riešení problémov žiakov v učení a v správaní,
- je pracovníkom organizácii, ktoré majú na starosti vypracovávanie učebných plánov a učebných osnov a analýzy výchovno-vzdelávacieho procesu na školách.

K hlavným úlohám, ktoré školský psychológ zabezpečuje, patrí hlavne *spolupráca pri rozvoji školy*. V rámci toho

realizuje v spolupráci s vedením školy, učiteľmi a ostatnými pedagogickými pracovníkmi analýzu školy ako systému, posudzuje kvalifikáciu učiteľov a využívanie ich odbornosti. Podieľa sa na organizovaní rôznych kurzov a výcvikov pre pedagogických pracovníkov školy, cieľom ktorých je rozvíjať ich sociálne kompetencie a psychologické vedomosti.

Školský psychológ sa tiež v spolupráci s učiteľmi, výchovným poradcom a mimoškolskými pracovníkmi podieľa *na skvalitňovaní výchovno-vzdelávacieho procesu*. Ukazuje, aké sú možnosti uplatnenia psychologických poznatkov v edukačnom procese, naznačuje nové prístupy a postupy, ktoré je možné využiť pri aktivizovaní a motivovaní žiakov, pri hodnotení ich vedomostí, pri uplatňovaní odmien a trestov a pod. Je k dispozícii rodičom a učiteľom, ktorým poskytuje konzultácie a rady.

Realizuje tiež *prvý kontakt s problémovým žiakom*, podľa možností a schopností skupinovo alebo individuálne pracuje so žiakom a zabezpečuje jeho adekvátny sociálny a emocionálny vývin. Školský psychológ v prípade potreby spolupracuje s lekárom, sociálnym pracovníkom, špeciálnym pedagógom a stará sa o psychické zdravie žiakov v škole.

Na vykonávanie funkcie školského psychológa je potrebné 5-ročné vysokoškolské štúdium psychológie na univerzite. Jeho špecializácia sa uskutočňuje prostredníctvom zapojenia sa do vedecko-výskumnej činnosti, ale aj prostredníctvom diplomovej práce. Po absolvovaní vysokej školy a doplňujúcich kurzov pracuje školský psychológ 1 rok pod supervíziou a až po roku je oficiálne registrovaný ako školský psychológ. Pre vykonávanie tejto profesie nie je nutná pedagogická kvalifikácia. Jeden školský psychológ má na starosti priemerne 2000 žiakov, ale pohybuje sa to od 700 – 10 000 podľa regiónov.

Veľká Británia

Zaujímavé je, že vo Veľkej Británii sa namiesto pojmu školský psychológ používa pojem pedagogický psychológ, ktorý má v náplni práce najmä prácu so žiakmi s problémami v učení, správaní, spoluprácu s rodičmi a učiteľmi. Na škole okrem pedagogického psychológa pracuje

aj podporný učiteľ, špeciálny pedagóg a výchovný poradca.

Ťažisko jeho práce je v poskytovaní konzultácie a konzultačno-poradenských aktivít učiteľom a rodičom žiakom. Psychológ používa najmä metódy, ktoré mu umožňujú lepšie poznať osobnosť žiakov a objektívne posúdiť ich kvalitu. Z metód využíva najmä interview, pozorovanie a projektívne techniky.

Príprava školských psychológov sa uskutočňuje na univerzitách štúdiom psychológie v dvoch etapách. V prvej etape študenti získavajú poznatky zo základných psychologických disciplín, v druhej etape sa špecializujú buď ako psychológovia práce, klinickí a školskí, tj. pedagogickí psychológovia.

Vo Veľkej Británii sú školskí psychológovia zamestnancami pedagogicko-psychologických poradní a majú pridelené školy, do ktorých v stanovených dňoch dochádzajú.

Nemecko

Poradenský systém pre deti a mládež je v každej Spolkovej krajine Nemecka a osobitý a špecifický. Podľa Zimmermanna (Vaňová, 2007) má poradenský systém všeobecne päť základných zložiek:

- *poradne pred rodiny*, ktoré pomáhajú rodinám najmä pri otázkach výchovy a ťažkostí s ňou spojených
- *úrady pre mládež*, ktoré sú v každej mestskej časti, mapujú situáciu a riešia aktuálne problémy, napr. opustená matka s deťmi, týranie a pod.
- *školskí sociálni pracovníci*, ktorí sú len na niektorých školách, najmä v „rizikových“ oblastiach, napr. kde je veľa prisťahovalcov, chudobné štvrte..
- *psychiatria (detská)*, ktorá je dotovaná z nemocenskej pokladnice
- *extra poradenstvo*, pre dievčatá, užívateľov drog a pod.

V súvislosti s činnosťou školského psychológa v Nemecku sú tri spôsoby vykonávania tejto profesie:

1. zamestnaný v miestnych (komunálnych) službách
2. zamestnaný v okresných službách, v regionálnych, príp. súkromných poradenských centrách
3. zamestnaný v okresných službách, na združených školách

V praxi je najviac školských psychológov zamestnaných v centrách, ktoré majú rôzne názvy a sú v komunálnych alebo regionálnych službách. Školskí psychológovia ale pracujú aj na školách, a to vtedy, ak ich povolá vedenie školy a kolégium. Sú priamo riadení vedením školy, čo môže niekedy viesť k tomu, že vedenie „prikáže“ školskému psychológovi zaoberať sa nejakou témou či špecifickým problémom. Školský psychológ, ktorý pracuje v poradni má prednosti hlavne v tom, že má výborný prehľad o školách, pozná pedagogické a poradenské zariadenia, s ktorými spolupracuje, ak je to potrebné.

Aktivity školského psychológa sú v nemeckej literatúre delené na priame a nepriame, zamerané buď na dieťa alebo okolie. Ich kombináciou vznikajú štyri základné typy aktivít, ktoré školský psychológ pri svojej práci vykonáva (Vaňová, 2007).

Pri priamej intervencii ide najmä o konkrétneho žiaka, patrí sme diagnostika porúch učenia, a správania s odporúčaniami pre učiteľa a rodičov, terapia, poradenstvo v oblasti profesijnej orientácie.

Nepriama intervencia predstavuje všetky podporné preventívne aktivity poskytnuté škole ako napríklad informačné letáky o poruchách vedomia, okamžitá pomoc pri riešení sociálnych

problémov v školer (šikana, násilné správanie, záškoláctvo), podpora kooperácie s inými odborníkmi, spoluorganizácia pedagogických konferencií, supervízia učiteľov, poradenstvo, informovanie v oblasti školskej psychológie, školskej sociálnej práce atď (Vaňová, str.30).

Kanada

Školský psychológ sa venuje 5 oblastiam činnosti (F. Domont, 1989).

- osobnostné poradenstvo pre žiakov a študentov,
- programy na zlepšenie sociálnej klímy,
- preventívne programy na predchádzanie problémov žiakov v učení a správaní,
- konzultácie s učiteľmi,
- konzultácie s rodičmi.

V Kanade školský psychológ realizuje psychologické vyšetrenie žiakov, diagnostikuje, vykonáva individuálnu a skupinovú poradenskú prácu so žiakmi. Spolupracuje s tímom odborníkov ako je výchovný poradca, sociálny pracovník, poradenský psychológ, lekár a pod. Pre získanie potrebného vzdelania školský psychológ musí absolvovať 5-ročné štúdium psychológie na univerzite, ktoré je orientované na pedagogickú a vývinovú psychológiu, psychodiagnostiku, liečebnú a špeciálnu pedagogiku. V niektorých oblastiach a regiónoch sa vyžaduje aj pedagogická kvalifikácia.

Špecifikum pre školských psychológov v Kanade je, že sa orientujú najmä na aj integráciu detí, ktoré vyžadujú špeciálnu starostlivosť, do normálnych tried, a to aspoň jednu vyučovaciu hodinu denne. Napr. deti mentálne retardované, s ťažkými sensorickými poruchami, ktorým pomáha aj školský psychológ.

USA

T. Oakland (1989) uvádza, že služby školského psychológa v USA je možné rozdeliť do šiestich oblastí:

- *prevencia* najmä vypracovávaním programov, ktoré zabezpečujú zdravý vývin osobnosti dieťaťa, jeho harmonický osobnostný vývin a znižujú výskyt ťažkostí v oblasti učenia a správania,
- *diagnostika*, psychodiagnostická činnosť a psychologické vyšetrenie žiakov v oblasti ich schopností, osobnostných vlastností, sociálnej pozície v triede a pod.,
- *priama intervencia*, pri ktorej školský psychológ participuje na zlepšovaní kognitívneho, sociálneho a emocionálneho vývinu žiakov a odstraňovaní porúch v učení a správaní,
- *nepriama intervencia*, pričom školský psychológ pôsobí na žiakov nepriamo, prostredníctvom učiteľov, rodičov, výchovných poradcov, vedenia škôl, s ktorými konzultuje, dáva im rady, návrhy a odporúčania, realizuje výcviky, tréningy, prednášky a pod.
- *supervízia* je činnosť, ktorú zabezpečujú školskí psychológovia s bohatými praktickými

skúsenosťami a robia ju mladším, začínajúcim školským psychológom,

- *výskum* vykonáva školský psychológ, v rámci neho zhromažďuje a analyzuje údaje, interpretuje ich, robí závery a odporúčania tak, aby prispel k skvalitneniu činnosti školy.

Príprava školských psychológov v USA je veľmi rôznorodá. V súčasnosti existuje viac ako 200 rôznych programov, ktoré sú orientované na prípravu školských psychológov. Programov sa môžu zúčastniť absolventi vysokoškolského štúdia psychológie, pedagogiky alebo učiteľského štúdia. Študenti musia obyčajne zvládnuť základné psychologické disciplíny (poznávacie procesy, vývinová psychológia, osobnosť, sociálna psychológia, štatistika, psychometria), ako aj základné pedagogické disciplíny (vyučovanie, riadenie a administratíva vo vzdelávaní, špeciálna pedagogika). Tieto základné disciplíny predstavujú 30 - 50 % kurzu, zvyšok je venovaný aplikáciám a školskej psychológii. V príprave sa veľa času venuje psychologickým meraniam, a tiež príprave na používanie testov inteligencie a osobnosti. Taktiež sa v kurzoch venuje pozornosť spôsobom práce s emocionálne narušenou mládežou a deťmi s poruchami učenia. Súčasťou programov je aj prax, počas ktorej študenti pracujú so žiakmi, učiteľmi a rodičmi priamo na nejakej škole. Supervíziu vykonáva vedúci kurzu. Prax sa môže uskutočňovať i mimo školy, na psychologickom pracovisku, 10 – 12 mesiacov pod supervíziou praktizujúcich psychológov.

Zaujímavé je, že medzi školskými psychológmi nie je výrazná feminizácia, len niečo viac ako 50 % školských psychológov tvoria ženy.

Školský psychológ, ktorý pôsobí priamo na školách, venuje 32 % času žiakom s problémami v učení, 22 % času žiakom s problémami v správaní a emocionálnymi poruchami, 16 % času bežnej školskej populácii, 14 % mentálne retardovaným žiakom, len 4 % talentovaným a nadaným žiakom a 2 % deťom s poruchami reči a telesne postihnutým. V tomto výpočte nie je zaznamenaný čas, ktorý školský psychológ venuje administratívnym činnostiam, ktoré sú pomerne rozsiahle.

V posledných rokoch sú v USA, ako uvádza Furman (Furman, 2008, str.66-67), tri modely, opisujúce funkcie školského psychológa.

1.model – opisoval 16 funkcií a bol chápaný ako akčný plán používaný pri akreditácii programov prípravy školských psychológov a základ pre vývoj systému certifikácie a udeľovania licencií školským psychológom v jednotlivých štátoch USA. Právo na výkon praxe školského psychológa je regulované udeľovanými jednotlivými štátmi, ak chce pracovať v inom štáte, musí si školský psychológ požiadať o novú licenciu, spojenú s administratívnymi poplatkami.

2.model opisoval 10 domén, resp. oblastí prípravy a praxe služieb, ktoré môže školský psychológ ponúknuť. Aj prieskum, ktorý uvádzajú Valihorová a Kariková (1998) identifikoval deväť z desiatich rolí školského psychológa obsiahnutých v danom modeli, ktoré požadujú riaditelia škôl ako očakávané a dôležité.

Cieľom pripravovaného tretieho modelu bolo zachovať najlepšie a v praxi najosvedčenejšie prvky predchádzajúceho modelu, doplniť to, čo v ňom absentuje, a celý model prispôbiť súčasným potrebám praxe. A. Furman (Furman, 2008) uvádza, že v USA v roku 2004 Kongres prijal zákon, ktorý obnovuje a upravuje platnosť zákona IDEA, ktorý je významný pre všetky špeciálne a tzv. doplnkové služby vo vzdelávaní, a ktorý zabezpečuje právo na vzdelanie osobám s rôznymi poruchami alebo postihnutiami. Podľa tohto zákona majú všetky deti právo na bezplatné vzdelávanie v štátnych školách v mieste svojho bydliska, čo v najmenej reštriktívnom prostredí, spolu so svojimi vrstovníkmi v triede. Platná legislatíva uvádza 14 kategórií žiakov so špeciálnymi potrebami. Ide o žiakov 1. s oneskoreným vývinom (

rozumovým, jazykovým, telesným, sociálnym alebo emocionálnym) 2.s emočne – behaviorálnymi poruchami, 3.s poruchami komunikácie, 4.s ortopedickými vadami, 5.zdravotne oslabených, 6.so špecifickými poruchami učenia, 7. s mentálnou retardáciou, 8.s viacnásobným postihnutím, 9.nepočujúcich, 10.s poruchami sluchu, 11.s poruchami zraku a nevidiacich, 12.hluchoslepých, 13.autistických, 14.s traumatickým poškodením mozgu (Furman, 2008, str.67). Školský psychológ má v procese identifikácie, zaraďovania a vyradovania zo systému špeciálnych služieb významnú úlohu. Je zodpovedný za evalváciu, ktorá poskytuje informácie multidisciplinárnym tímom v školách pri rozhodovaní, ktorí žiaci budú zaradení do niektorej zo štrnástich kategórií. Práve on iniciuje stretnutia všetkých zúčastnených strán, organizuje vstup jednotlivých profesionálov (špeciálnych pedagógov, logopédov, fyzioterapeutov, sociálnych pracovníkov a pod)do procesu evalvácie žiakov, zhromažďuje informácie a odporúčania všetkých účastníkov procesu dohodnotiacej správy, ktorá je diskutovaná a pripomienkovaná na stretnutí evalvačného tímu. Práve školský psychológ predstavuje akéhosi garanta pri vypracovaní hodnotiacej správy, v centre rozhodovania o tom, či žiakovi budú poskytnuté služby špeciálneho vzdelávania, ktoré sú finančne kryté zákonom.. Na druhej strane ale musí byť každý žiak, ktorému sa poskytuje takéto špeciálne vzdelávanie raz za tri roky kompletne prehodnotený, čo ho značne zaťažuje . Na záver tejto kapitoly, v ktorej sme uviedli základné informácie o školských psychológoch vo vybraných krajinách, naplní ich práce, realizovaní a organizovaní psychologických služieb škole, možno konštatovať, že v Slovenskej republike je správny trend v rozvíjaní školsko-psychologických služieb škole a sú reálne predpoklady ich úspešného naplnenia. Nesporným základným kameňom iniciatív, ktoré vedú k etablovaní či rozvíjaniu akejkoľvek profesie, teda aj profesie školského psychológa, sú financie. Ani v SR ich nie je navyše, avšak tento faktor považujeme za relatívny. Možno predpokladať, že nový zákon o pedagogických zamestnancoch, ktorý je schválený parlamentom, bude postupne pokrytý i finančnými prostriedkami na jeho plnohodnotné uvedenie do praxe. Vyžaduje to však značné úsilie najmä aktívnych členov AŠP SR a ČR, ale aj porozumenie zo strany kompetentných orgánov. Aj v iných krajinách pociťujú nedostatok financií, napokon aj tam, kde sa na školskú psychológiu dáva mnohonásobne viac. V rámci krajiny ide skôr o to, ako sa daná profesia „dokáže predať“, ako jasne preukáže vzťah medzi potrebami spoločnosti a službami, ktoré poskytuje, ako sa presadí a získa si svojich odberateľov, resp. ako ich presvedčí o svojej dôležitosti. V tomto smere, ako uvádzame aj ďalej, badáme u nás veľké rezervy.